

Walentina günü we Nowruz

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Walentina günü we Nowruz

SEVGİLİLER GÜNÜ VE NEVRUZ

(KÜLTÜRÜN KÜRESELLEŞTİRİLMESİ AÇISINDAN)

“Kültürün küreselleştirilmesi” konusu Türkiye’de yeterince sorgulanmış bir alan değildir. Bu kavram, “ulusal kalıt” olarak adlandırdığımız seçilmiş yerel kültür değerlerinin bütün insanlığın ortak değerleri haline getirilmesini ifade etmektedir. Seçilmiş yerel kültür değerlerinin bütün insanlığın ortak malı haline getirilmesi mümkün müdür, dünyada bu başarılmış mıdır ve bu konuda biz nasıl bir yol izleyebiliriz sorularına, biri Batı, diğeri Doğu kültüründen kaynaklanan iki ritüelistik töreni ve bunların mitik kaynaklarını inceleyerek cevap aramaya çalışacağız.

Avrupa kültüründe Saint Valentin Günü olarak kutlanan bir gün vardır ve bu gün, yakın dönemde Türk ve Hıristiyanlık dışı öteki kültürlere “Sevgililer Günü” olarak geçmiştir. Bu günün mitik kaynakları eski Roma ve erken dönem Hıristiyan azizlerinin hayatlarına dayanmaktadır. Saint Valentin Günü üzerine Avrupa’da eş ve benzer metinler halinde anlatılan mitlerden birisi şöyledir: Roma İmparatoru İkinci Claude, kuzey ülkelerindeki vahşi Gothlara karşı savaşıırken, çok sayıda yeni askere ihtiyaç duyar. Gençlerin askerliğe motive olmalarını sağlamak için de evlenmelerini yasaklar. Erken dönem Hıristiyan azizlerinden olan Valentin, bu emri tanımayarak gençleri gizlice kilisede evlendirir. İmparator bunu duyar ve 270 yılının şubat ayında Saint Valentin’i idam ettirir. Saint Valentin, ölmeden önce bir mucize göstererek, tutulduğu zindanın gardiyanının âmâ kızının gözlerini açar. Gençleri evlendirmekle toplumsal kimliğini ortaya koyan Valentin, kör bir kızın gözlerinin açılması kerametini de

göstererek, efsaneleşmenin iki önemli basamağındaki sınavı başarır. Saint Valentin üzerine anlatılan bu efsane, iki yüz yıl sonra Kilise tarafından her yıl şubat ayının 15'inde bolluk tanrısı Lupercus onuruna düzenlenen eski Roma bereket törenleri "Lupercalia"nın yerini alacak şekilde yeniden hikâyeleştirilir.

Saint Valentin'in Hristiyan kültürü ve tarihi bakımından büyük önem taşıyan efsaneleşmiş kişiliği, onun birçok ülkede mezarının veya makamının bulunduğu tezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Polonya'nın Lublin şehrindeki Saint Paul Kilisesi, Hac ve ziyaret yeri olarak İtalya'nın Temi şehri, İskoçya'nın Glaskow ve İrlanda'nın Dublin şehri günümüzde de önemini sürdürmektedir. "Sahiplenme" duygusuna bağlı olarak, bu şehirler arasında zaman zaman sürtüşmeler çıkmaktadır. Saint Valentin'in aslında kendi hemşehrileri olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar.

Eski bir Roma mitinin üzerine yerleştirilen bir Hristiyan azizinin idamla sonuçlanan hazine hayat hikâyesi etrafında oluşan bir Avrupa ritüeli olarak olay, dünyanın her yerinde karşılaşılabilecek ve yöneten ile yönetilenler arasında görülebilecek türdendir. Mitik hikâyesi bakımından da doğal olarak bölgeseldir. Böyle bir bölgesel mitin ve buna dayalı ritüelin din ve kültür duvarlarını aşarak küreselleşmesi, bu mitin yapısından kaynaklanan küreselleşebilirlik özelliğinin değil, iyi kurgulanmış çağdaşlaştırma stratejisinin eseridir. Sevgililer Günü adıyla öteki kültürlerin dünyasına sunulan ile Saint Valentin olarak Hristiyan kültürlerce benimsenen ve geçmişte yaşadığına inanılan anlatı ile ritüelistik uygulamalar aynı değildir. Anlatının dünyaya sunumunda, öteki kültürleri ilgilendirmeyen veya öteki kültürlere hoş gelmemesi söz konusu olabilen eski Roma bolluk tören ve tanrıları, Saint Valentin ve onun gençleri kilisede evlendirme törenleri yerel ortamlarında bırakılarak, sadece olayın geçtiği tarih ve evliliğin bir göstergesi olarak "aşk" ve "sevgili" motifleri küresele sunulmuştur. Buna bağlı olarak, yerel Avrupa kültürlerinde "Saint Valentin Günü" olarak tanımlanan bu kutlamaların, küresele "Sevgililer Günü" olarak sunulduğunu

görüyoruz.

Bir yerel-dinsel mit ve ritüeli küresele sunmanın yakın dönemdeki en başarılı örneklerinden biri olan Saint Valentin Günü, içine ustaca yerleştirilen “hediyeleşme” motifi sayesinde sadece Hristiyan mit ve ritüellerini küreselleştirmeye olumlu bakan kendi kültürüne mensup sermayenin değil, öteki kültürlerle mensup sermaye sahiplerinin de desteğini alarak hızla küreselleşmiştir.

Kültürün küreselleştirilmesi açısından Nevruz’a gelince, büyük bir coğrafyada, tarihsel bakımdan çok eskilere uzanan zengin bir mitler dünyası ile karşılaşırız. Nevruz, Nevruz’u yaşatan toplumlar incelendiği zaman görülür ki, bu mitler bir çok ritüelistik uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Nevruz’un nereden kaynaklandığı sorusuna kendi yerel ortamlarında cevap oluşturan bu mitlerin bir bölümü tarihten gelmekte, bir bölümü tarihi olaylardan yararlanılarak yakın dönemlerde kurgulanmaktadır. Nevruz üzerine yapılan aidiyet tartışmalarına her toplumda farklı olabilen daha doğrusu olması doğal olan bu köken mitleri neden olmaktadır. Saint Valentin’in mezarının nerede olduğu konusunda olduğu gibi çatışma yaratan bu konuya karşılık, “Türk Dünyası” olarak adlandırdığımız dünyanın Hristiyan, Budist veya Şamanist olan az sayıdaki kenar toplumları bir tarafta bırakılacak olursa, Müslüman Türklerin bütünü iç içe veya yan yana yaşadıkları öteki Müslüman toplumlarla birlikte “Nevruz” terimini bilmekte ve bu terimin yerel telaffuzlarla az-çok değişebilen biçimlerini kullanmaktadır.

Nevruz teriminin kullanıldığı coğrafya, Türkler ve yakın komşuları olarak sınırlanmaktadır. Nevruz teriminin kullanıldığı, nevruz mitlerinin yaşadığı ve ritüelistik törenlerinin icra edildiği coğrafya, kendi içinde iklim özellikleri bakımından önemli farklılıklar göstermemektedir. Yani bu coğrafyanın bir bölümü baharı yaşarken diğeri güz ayında değildir veya bir bölümü dört mevsime sahipken diğeri bölümü kutuplar gibi soğuk veya tropik bölgeler gibi sıcak değildir. Kuzey yarımkürede yer alan bu coğrafyada, kışlar çok sert geçmekte ve yazın gelişi özlemle beklenmektedir. Bu

özlemle bekleyiş, yaz ve kış mevsimlerinin nasıl oluştuğunu merak eden ilk dönem insanına büyük bir mitler dünyası hazırlamıştır: Yaz tanrısı, kış tanrısı, onların büyük kavgaları, turnalarla, leyleklerle veya öksüz oğlan, çiğdem, nevruz gibi çiçeklerle gelen Yaz tanrısının zafer müjdesi... Bu nedenle, doğal olarak yer yüzünde yaz ve kış mevsimleri arasında büyük iklim değişiklikleri olmayan coğrafyaların Nevruz mitleri yoktur ve bu bölgelerde Nevruz ritüelleri uygulanmamaktadır. Nevruz'un gece ile gündüzün eşitlendiği gün kutlanması, ertesi gün gündüzün uzamasına, dolayısıyla güneşin daha fazla yer yüzünü ısıtmasına karşı duyulan sevinci göstermektedir ki bu sevincin ritüele dönüşmesini Ekvator kuşağı için bekleyemeyiz.

Kuzey yarımkürede güneşin ısıtmaya başlaması hayatın dönüşü demektir. Nevruzla ilgili kimi mitler, ilk insanın bugün doğduğunu anlatır. Nevruz'un doğumla ilişkilendirilmesi mantıksal açıdan doğrudur. Çünkü, Nevruz'da tabiat adeta yeniden doğmaktadır. Doğum miti, zaman içinde farklı biçimler ve sembolik anlamlar kazanmıştır. Mitin hikâyeleri yeni eş metinler ve benzer metinler yaratarak yerelleştirilse bile, "doğum" miti özünü korumaktadır.

Nevruzun köken mitinin yerel eş metinler veya benzer metinlerinden hangisinin doğru olduğu yönündeki tartışmalar, halkbilimi açısından bakıldığında bilim dışıdır. Bir kültürün "yapay mit oluşturan ideologları bir kenarda bırakılarak" sözel dokusuna bakıldığında, halk arasında yaşayan bütün anlatıların doğru ve güvenilir kabul edilmesi zorunludur. Nevruz açısından bakıldığında halkbilim analizlerinin temeline, "yanlış-doğru ayıklaması" değil, durumun tespiti yerleştirilmelidir. Coğrafî adlandırmayla Orta Asya'dan Balkanlara, siyasî adlandırmayla Türkistan'dan Rumeli'ne uzanan yay üzerinde yaşayan ve birbirinden farklı olay ve hikâyelerle karşımıza çıkan Nevruz mitleri ve bunların törensel ritüelistik görünümleri son derece zengindir. Binlerce yıldan beri doğal, sözel doku içinde üretilip tüketilen bu birikimlerin araştırılması, incelenmesi ve arşivlenmesi gibi bilimsel süreçler, çeşitli iç ve dış olumlu

ve olumsuz olaylar ve nedenlerle son yıllarda hızlanmış, bu konuda önemli bir yol alınmıştır. Bu nedenle biz ansiklopedik hale gelmiş Nevruz bilgilerini burada tekrar sizinle paylaşarak, Nevruz araştırmalarına zaman kaybettirmek istemiyoruz.

Bizim burada Nevruz'u ele alışımızın gerekçesi, Sevgililer Günü modeli ile karşılaştırarak yerelin ulusala, ulusalın küresele kazandırılması ve bilimsel bilginin küreselleştirilmesi süreçlerine dikkat çekmektir.

Nevruz'u yaşatan Türkistan-Rumeli yayına bakıldığında, yapılan çalışmaların özü itibariyle bölgeseli yerelleştirme ve daha dar bir topluluğa mal ettirme çabalarını içerdiği görülür. Nevruz'u yaşamakta olduğu büyük coğrafyadan ve bu coğrafyada yaşama şansı bulduğu diğer kültürlerden soyutlamaya çalışmak, kendiliğinden oluşmuş bölgesel küreselleşmeyi yerelleştirmek olur. Yerelleşen kültür veya mitlerin zaman içinde küresel ve bölgesel etkilerle ortadan kalkabildiği özellikle Batı kaynaklı yeni kültürel küreselleşme uygulamalarının bu süreci hızlandıracağı değerlendirilmelidir.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak, yerelleştirilerek korunan değil, genelleştirilerek yayılan kültür değerlerinin yaşamaya devam ettiği görülmüştür. Bu bakımdan Nevruz'un yerel hikâyelerini bilimsel araştırma alanında bırakarak, kültür planlayıcıları, genelleşebilir özelliklerini öne çıkaran ve küreselleşmesine katkı sağlayan mit, motif ve ritüellerini kitleselleştirmeyi denemelidirler.

Eski Roma'nın yerel bolluk törenleri ve erken Hristiyanlık döneminde yaşayan bir Hristiyan azizinin hayatını içine alan mitlerin "Sevgililer Günü" olarak küreselleştirilmesi karşısında, Nevruz gibi geniş bir coğrafyada yüzlerce mitik anlatı ve ritüelistik törenlerle yaşayan bir olgunun, dünya ölçeğinde küreselleşmese bile bölgesel küreselleşme dediğimiz kendi kültür havzasında özelliklerini aşarak bölgesel bir yapıya kavuşması mümkündür. Yeter ki Batı dünyasının kültürü kitleselleştirme birikimleri ile sermaye gruplarının tüketimi hızlandırma beklentilerinden yararlanılabilsin.

Bunun için önce Nevruz'un bölgesel ortak paydası çıkarılmalıdır. Nevruz'da gece ile gündüzün eşitlenmesiyle sembolleşen bir "eşitlik", tabiatın uyanışı, ilk insanın doğuşu, mağarada çoğalış, bir topluluğun yeniden ortaya çıkışı şeklinde "doğum" ve "doğurganlık", Yaz tanrısının kış tanrısını, mazlum yönetilenlerin zalim yöneticiyi yenmesi şeklinde "zafer" ve nihayet kış aylarının uzun sürmesi sonucu insanların ve besledikleri hayvanların yiyecek yokluğu nedeniyle ölümle karşı karşıya geldiği günlerde Yaz tanrısının zafer sevincinin bir kurdun ayak izinde, bir turna veya leyleğin kanatlarında, bir öksüz oğlan, çiğdem veya nevrüz çiçeğinin ortaya çıkışıyla müjdelenen "açlığı yok etme" ve "bolluk-bereket" mit ve motifleri hem bölgesel ortak paydanın alınması hem de bölgesel kültürün küreselleştirilmesi açısından işlenebilir niteliktedir.

Özellikle Nevruzun eşitliği vurgulayan mitleri, insanlığın özlemini duyduğu eşitlik, barış, adalet gibi evrensel değerler bakımından önemlidir. Diğer yandan, sanayileşmiş toplumların gittikçe yaşlanan nüfusu ve çoğalamama sorunu karşısında doğum mitleri, Nevruz'un batı toplumlarında küreselleşmesini sağlayabilir niteliktedir. Başta Afrika olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde insanlar açlıktan kitleler halinde ölmektedirler. Nevruz'un açlığı yok etmeyi ve yer yüzüne bolluğu bereketi getirmeyi anlatan mitleri bu bölgelerde küreselleşebilir niteliktedir. Sömürgecilerin işgallerine uğramış bölgelerde ise, nevrüzün zafer konulu mitleri etkin bir küreselleşmede öne çıkabilir. Ulusal veya uluslararası sermayenin desteğini sağlamak için nevrüzla hediyeleşme veya yardımlaşma arasındaki ilişki kurularak konuya tüketim motifleri eklenmelidir.

Yerelleştirilerek daraltılan değil, küreselleştirilerek çoğaltılan bir Nevruz'un yaşaması ve etkin olması mümkündür. Bu nedenle, Nevruz'u yerelleştirmeye çalışmak, yok olmasına çalışmakla aynı anlama gelir. Dünya veya ilgili bölge Sevgililer Günü gibi Nevruz'u da kutladığı zaman, Nevruz'u yaratan ve yaşatan kültürler mit yoksullaşmasının bir sonucu olan yer yüzünden silinme tehlikesini üzerlerinden atmış

olurlar.

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ,
Gazi Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
Ankara – TÜRKİYE.

Taryhy makalalar